

Dacă
Nietzsche
ar fi fost
un narval

Ce dezvăluie
inteligența
animalelor
despre prostia
omenească

Traducere
din limba engleză de
Dan Crăciun

Justin Gregg

COLEȚIA
DE ȘTIINȚĂ

PUBLICA

CUPRINS

Introducere	11
1. Specializați să răspundem la întrebarea <i>de ce</i>?	27
2. Despre sinceritate	65
3. Înțelepciunea morții	99
4. O culpă apăsătoare pe umerii noștri	127
5. Misterul albinei fericite	161
6. Miopia predictivă	195
7. Excepționalismul uman	227
Epilog	259
Mulțumiri	267
Note	273

Introducere

Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900) avea o mustață magnifică și o relație specială cu animalele. Pe de o parte, îi era milă de ele fiindcă, după cum scria în *Meditații inactuale*, „se agață de viață, orbește și prostește, fără niciun alt țel... în afară de dorința perversă a nebunului”.¹ Animalele, credea el, se împleticesc prin viață neștiind ce fac sau de ce o fac. Și mai rău, credea că le lipsește inteligența necesară pentru a trăi experiența plăcerii sau a suferinței tot atât de profund pe cât o facem noi, oamenii.² Pentru un filosof existențialist precum Nietzsche, era într-adevăr o carență vrednică de milă; descoperirea sensului în suferință era talentul său prin excelență. Dar el invidia totodată lipsa de angoase a animalelor, când scria:

Privește cireada care trece pe lângă tine pascănd: ea nu știe ce este ieri, ce este astăzi, zburdă, ronțăie, se odihnește, mistuie, zburdă iar, și tot așa, de dimineața până seara și zi de zi, legată din scurt de plăcerea și neplăcerea ei, adică de priponul clipei și, de aceea, nici tristă, nici plictisită. Omului nu-i cade bine acest

spectacol, fiindcă el se fălește în fața animalului cu umanitatea lui și totuși îi pizmuiește fericirea.^{3*}

Nietzsche dorea deopotrivă să fie la fel de prost ca o vacă, pentru a nu fi nevoit să contemple existența, și compătimea dobitoacele pentru că erau atât de proaste încât nu puteau să contemple existența. Este genul de disonanță cognitivă care dă naștere marilor idei. Printre contribuțiile filosofice ale lui Nietzsche se numără punerea sub semnul întrebării a naturii adevărului și a moralității, celebra declarație că Dumnezeu este mort și încleștarea cu problema absurdului și a nihilismului. Dar opera lui a avut un preț teribil. Viața lui personală a fost o adevărată harababură, ilustrând exemplar modul în care prea multă profunzime îți poate distruge literalmente creierul.

În copilărie, Nietzsche a suferit de migrene istovitoare, care îi diminueau capacitățile zile în șir.⁴ Pe când era în culmea performanței sale academice, a suferit de depresie persistentă, halucinații și gânduri suicidare. În 1883, la vârsta de 39 de ani, s-a declarat „nebun” – în același an în care a fost publicată cea mai cunoscută dintre cărțile lui, *Also sprach Zarathustra*.^{**} Starea lui mintală a continuat să se deterioreze chiar în perioada în care productivitatea lui filosofică s-a ridicat la înalțimi amețitoare. În 1888, Nietzsche a închiriat de la amicul său Davide Fino un mic apartament în centrul orașului Torino. În pofida faptului că era chinuit de o criză a sănătății lui mintale, în acel an a scris trei cărți.⁵ Într-o

* Nietzsche, F.W., „Considerații inactuale. Partea a doua: Despre foloasele și daunele istoriei pentru viață”, în *Opere complete*, vol. 2, trad. din lb. germ. Simion Dănilă, Ed. Hestia, Timișoara, 1998, p. 165. În traducerea lui Simion Dănilă am înlocuit cuvântul „turmă” cu „ci-readă”, întrucât textul original se referă la vaci și nu la capre sau la ovine (n.t.).

** Lb. germ. în original. Friedrich Nietzsche, *Așa grăit-a Zarathustra*, trad. din lb. germ. Ștefan Aug. Doinaș, Humanitas, București, 1994 (n.t.).

noapte, Fino a privit prin gaura cheii și l-a văzut pe Nietzsche „urlând, țopăind și dansând în jurul camerei, gol pușcă, în ceea ce pare să fi fost o reconstituire solitară a unei orgii dionisiace”.⁶ Rămânea treaz toată noaptea, zdrăngănind la pian cu coatele linii melodice discordante și zbierând texte aproximative din operele lui Wagner. Era un geniu creator, dar cât se poate de limpede nu și un om sănătos. Pe deasupra, era și un vecin groaznic.

Dată fiind preocuparea lui față de natura animală, este potrivit poate faptul că întâlnirea cu un cal i-a cauzat lui Nietzsche o prăbușire nervoasă după care nu și-a mai revenit nicicând. Pe 3 ianuarie 1889, Nietzsche se plimba prin Piazza Carlo Alberto din Torino când a zărit un birjar care își biciuia calul. Copleșit, Nietzsche a izbucnit în lacrimi, a cuprins cu brațele gâtul animalului și s-a prăbușit în mijlocul străzii. Fino, care lucra la un chioșc de ziare din apropiere, l-a găsit acolo și l-a condus înapoi în apartamentul său.⁷ Bietul filosof a rămas încremenit într-o stare catatonică mai multe zile până când a fost internat într-un ospiciu elvețian din Basel. Nu și-a mai recăpătat niciodată facultățile mintale.

După cât se pare, calul de la Torino fusese lovitura finală pe care o primise fragila stare mintală a lui Nietzsche.⁸

S-au lansat multe speculații legate de cauzele bolii mintale a lui Nietzsche, care au culminat cu o demență totală înainte de moartea lui. Putea să fi fost o infecție sifilitică de natură cronică, aptă să îi distrugă creierul. Sau o boală vasculară (CADASIL*), care produce diverse simptome neurologice pe măsură ce țesutul cerebral se atrofiază lent și moare.⁹ Oricare ar fi fost cauza medicală, nu încape îndoială că

* Acronim pentru *cerebral autosomal dominant arteriopathy with subcortical infarcts and leukoencephalopathy* (arteriopatie cerebrală autosomal dominantă cu infarcte subcorticale și leucoencefalopatie) (n.t.).

problemele psihiatrice ale lui Nietzsche au fost agravate de geniul său intelectual, care îi dădea ghes să caute sens, frumusețe și adevăr în suferința sa, cu prețul sănătății lui mintale.

A fost Nietzsche prea inteligent pentru binele său? Dacă privim inteligența din perspectivă evoluționistă, avem toate motivele să credem că gândirea complexă, în toate formele ei din tot regnul animal, este de multe ori o vulnerabilitate. Dacă putem desprinde o învățătură din viața chinuită a lui Friedrich Wilhelm Nietzsche, aceasta este că a gândi prea istovitor despre lucruri nu-i aduce nimănui neapărat vreun folos.

Ce-ar fi fost dacă Nietzsche era un animal mai simplu, incapabil să gândească atât de profund despre natura existenței, precum calul de la Torino sau una dintre acele vaci pe care el le compătimea/invidia atât de mult? Sau chiar un narval, unul dintre mamiferele mele marine preferate? Absurditatea situației în care un narval ar suferi o criză existențială este cheia încercării de a înțelege pe deplin ce este greșit în gândirea umană și tot ceea ce este corect în gândirea animală. Pentru ca narvalii să sufere o prăbușire psihotică precum cea din finalul vieții lui Nietzsche, ar trebui să posede un nivel sofisticat de conștientizare a propriei existențe. Ar trebui să știe că sunt muritori – sortiți să moară într-o zi dintr-un viitor nu prea îndepărtat. Însă dovezile că narvalii sau oricare alte animale în afară de oameni au capacitatea intelectuală de conceptualizare a propriei morți sunt, după cum vom vedea în această carte, prea puține. Și se dovedește că această incapacitate este un lucru bun.

Ce este inteligența?

Există un uimitor abis între modul în care înțeleg și percep lumea ființele umane și modul în care fac aceste lucruri toate celelalte animale. Nu a existat vreodată vreo îndoială că în craniile noastre se întâmplă ceva ce nu se petrece și în țestele narvalilor. Noi putem să trimitem roboți pe Marte. Narvalii nu pot. Noi putem să compunem simfonii. Narvalii nu pot. Noi putem descoperi un sens al morții. Narvalii nu pot. Orice ar face creierul nostru ca să producă astfel de miracole este în mod limpede un rezultat al aceluia lucru pe care îl numim *inteligență*.

Din nefericire, în pofida încrederii noastre totale în excepționalismul inteligenței umane, nimeni nu știe cu adevărat ce este inteligența. Nu facem doar o afirmație frivolă dacă spunem că nu avem o bună definiție de lucru. Vreau să spun că nu suntem siguri dacă inteligența există măcar ca un concept cuantificabil.

Gândiți-vă la domeniul inteligenței artificiale (AI). Acesta este încercarea noastră de a crea un program informatic ori sisteme robotice care sunt, după cum implică termenul, inteligente. Dar cercetătorii AI nu au ajuns la un consens în privința modului de a defini acest lucru pe care doresc cu atâta ardoare să îl creeze. Într-o anchetă recentă, la care au răspuns 567 de experți de frunte din domeniul AI, o slabă majoritate (58,6%) au fost de acord că definiția inteligenței propusă de cercetătorul AI Pei Wang era probabil cea mai bună:¹⁰

Esența inteligenței este principiul adaptării la mediu operând cu insuficiente cunoștințe și resurse. Prin urmare, un sistem inteligent trebuie să se bizuie pe o

capacitate finită de procesare, să opereze în timp real, să fie receptiv față de sarcini neașteptate și să învețe din experiență. Această definiție de lucru interpretează „inteligența” ca pe o formă de „raționalitate relativă”.¹¹

Cu alte cuvinte, 41,4% dintre cercetătorii AI nu cred cătuși de puțin că aceasta este inteligența. Într-un număr special al publicației *Journal of Artificial General Intelligence*, mai multe zeci de experți au avut ocazia să comenteze definiția lui Wang. Deloc surprinzător, concluzia editorilor a fost că „dacă cititorii se așteptau la un consens în ceea ce privește definiția AI, ne temem că trebuie să îi dezamăgim”.¹² Nu există și nu va exista nicicând un acord privind ceea ce este inteligența într-un întreg domeniu al științei focalizat exclusiv pe crearea ei. Ceea ce este o situație destul de ridicolă.

Pentru că veni vorba, nici psihologii nu sunt într-o situație mai bună. Istoria definirii inteligenței ca unică proprietate a minții omenești este o chestiune încâlcită. În secolul XX, psihologul englez Charles Edward Spearman a propus ideea factorului Inteligență Generală (așa-numitul factor *g*) ca modalitate de a explica de ce copiii care erau buni la un tip de test psihometric aveau de asemenea tendința de a fi buni și la alte tipuri de teste psihometrice.¹³ Trebuie să existe o proprietate cuantificabilă a minții omenești, spune teoria, din care unii oameni posedă mai mult decât alții. Este genul de chestii pe care le scot la iveală testele SAT sau IQ.* Și, când dați acest tip de teste unor oameni de pe tot cuprinsul globului, indiferent care ar fi mediul lor cultural, descoperiți într-adevăr că unii indivizi sunt în general mai buni decât alții sub toate aspectele testului. Dar nu există un acord în

* SAT - acronim pentru *scholastic assessment test*, bacalaureatul american; IQ - acronim pentru *intelligence quotient*, coeficient de inteligență (n.t.).

ceea ce privește dacă aceste diferențe între performanțe se datorează unei singure proprietăți a minții – factorul g – care generează gândirea sau dacă factorul g este doar o prescurtare pe care o folosim ca să descriem prestația colectivă a unei imense submulțimi de capacități cognitive desfășurate în creier. Lucrează fiecare dintre aceste capacități cognitive în mod independent și doar întâmplător sunt ele strâns corelate sau există un soi de pulbere magică de inteligență care se presară peste toate sistemele cognitive, făcând ca toate să funcționeze mai bine? Nimeni nu știe. În miezul studiului inteligenței din mintea omenească se află această totală confuzie în ceea ce privește lucrul despre care vorbim.

Pe urmă avem animalele. Dacă doriți să scoateți în evidență caracterul alunecos al conceptului de inteligență, întrebați un cercetător al comportamentului animal de ce sunt ciorile mai inteligente decât porumbeii. De multe ori veți primi din partea unora ca mine un răspuns de genul „Ei bine, în realitate nu puteți compara inteligența unor specii diferite, precum acestea două”. Ceea ce codificat înseamnă că „întrebarea este absurdă întrucât nimeni nu știe ce naiba este inteligența ori cum se măsoară”.

Însă dacă doriți să vedeți ultimul cui bătut în sicriu, când se arată că disputata inteligență este dificil de încadrat, poate chiar ridicol sau chiar imposibil, e de ajuns să priviți nu mai departe decât spre SETI: *the search for extraterrestrial intelligence* – „căutarea inteligenței extraterestre”. Este o mișcare inspirată de un articol din revista *Nature* publicat în 1959 de Philip Morrison și Giuseppe Cocconi – doi oameni de știință de la Cornell care sugerau că dacă civilizațiile extraterestre ar încerca să comunice cu noi, cel mai probabil s-ar folosi de undele radio. De aici s-a ajuns la o întrunire a oamenilor de știință organizată la Green Bank din West Virginia în

noiembrie 1960, unde radioastronomul Frank Drake și-a prezentat celebra sa ecuație, o estimare a numărului de civilizații extraterestre din Calea Lactee suficient de inteligente ca să emită unde radio. Ecuația însăși este plină de factori estimați aiurea (adică scoși din neant), printre care numărul mediu al planetelor care ar putea să întrețină viața și procentul acelor planete în care ar putea să evolueze viața inteligentă.

Neajunsul programului SETI și al ecuației Drake este că nu își dau câtuși de puțin osteneala să ofere o definiție a ceea ce este inteligența. Se presupune doar că știm cu toții ce este. Este acel lucru din care rezultă capacitatea unei creaturi de a emite semnale radio. Prin acea definiție tacită, oamenii nu erau inteligenți până în 1896, când Marconi a patentat radiodifuziunea. Și vom înceta probabil să fim inteligenți peste vreun secol sau cam așa ceva, când toate comunicațiile noastre se vor realiza prin transmisiuni optice în locul undelor radio. Această idioțenie este motivul pentru care Morrison a detestat întotdeauna expresia *search for extraterrestrial intelligence*, afirmând că „SETI m-a nemulțumit mereu fiindcă denigrează cumva situația. Nu inteligența este ceea ce am putea să detectăm; comunicațiile pot fi detectate. Da, ele implică inteligență, dar este atât de evident că e mai bine să vorbim despre captarea unor semnale.”¹⁴

Ceea ce au în comun cercetătorii AI, specialiștii în psihologia umană, cercetătorii cogniției animale și promotorii programului SETI este credința lor că inteligența este un fenomen cuantificabil în absența unei metode general acceptate de cuantificare a ei. Cu toții știm de-a dreptul când o vedem. Unde radio extraterestre? Aha, asta este inteligență. Ciori care folosesc un bețigaș ca să pescuiască furnici dintr-un buștean? Da, asta-i inteligență. Locotenentul comandor Data scriind o poezie pentru preaiubita lui pisicuță? Da,

cu siguranță este inteligență. Această abordare a inteligenței de tipul „știi când o văd” este aceeași metodă celebră de care s-a folosit Potter Stewart, judecător la Curtea Supremă a SUA, ca să identifice când ceva era pornografic.¹⁵ Toți știm ce este inteligența exact așa cum știm ce este pornografia. Prea mult timp consumat încercând să le definească pe amândouă le induce inevitabil oamenilor o stare de disconfort, așa că majoritatea nu își mai bat capul cu ea.

La ce servește inteligența?

În miezul acestei discuții despre inteligență stă credința de nezdruncinat că, oricum o definim și indiferent ce naiba o fi, inteligența este un lucru bun. Un ingredient magic pe care îl puteți presăra peste o plicticoasă maimuță bătrână, peste un robot sau peste un extraterestru pentru a crea ceva mai bun. Dar trebuie să avem atât de mare încredere în valoarea adăugată a inteligenței? Dacă mintea lui Nietzsche ar fi semănat mai mult cu una de narval – să nu fi fost îndeajuns de inteligent ca să cugete asupra morții sale iminente –, nebunia lui putea să fi fost mai puțin distrugătoare, dacă nu pe de-a-ntregul absentă. Asta nu ar fi fost mai bine doar pentru el, ci și pentru noi ceilalți. Dacă Nietzsche s-ar fi născut narval, este posibil ca lumea să nu fi trebuit niciodată să îndure ororile celui de-Al Doilea Război Mondial sau ale Holocaustului – evenimente la a căror geneză, deși fără vină, Nietzsche a contribuit.

După criza lui psihotică, Nietzsche a petrecut un an la spitalul de psihiatrie din Jena, în Germania, înainte de a se reîntoarce în casa copilăriei sale din Naumburg, luat în grijă

de mama lui, Franziska. A rămas într-o stare semicatatonică, având nevoie zi și noapte de asistența mamei sale. Când ea a murit după șapte ani în care și-a slujit cu venerație fiul, sora lui Nietzsche, Elisabeth, a venit să aibă grijă de el. Elisabeth tânjise mereu după afecțiunea fratelui său, dar Nietzsche a respins-o toată viața. Când erau copii, el a poreclit-o *lama*, aparent din cauză că lamele sunt animale atât de „proaste” și de încăpățânate încât, dacă sunt maltratate, refuză să mănânce și „se culcă în praf așteptând să moară”.¹⁶

Din nefericire pentru Nietzsche (și pentru noi ceilalți), Elisabeth era o naționalistă germană de extremă dreaptă. În 1887, împreună cu soțul ei, Bernhard Förster, a contribuit la întemeierea orașului Nueva Germania în Paraguay. Acesta fusese gândit să fie un exemplu scilicet de comunitate întemeiată pe supremația rasei ariene – o nouă patrie. Förster era un antisemit gălăgios, care a scris odată că evreii erau „un parazit pe trupul germanilor”.¹⁷ Dar Nueva Germania a dat curând faliment; primii coloniști arieni au murit de foame, de malarie și infectați cu purici.¹⁸ După cum s-a vădit, puricii de nisip sunt paraziți nonmetaforici care pot trăi fericiți pe trupul antisemit.

Umilit de falimentul orașului, Bernhard s-a sinucis și Elisabeth s-a întors în Germania, unde a sfârșit prin a-i purta de grijă fratelui său neajutorat. Nietzsche nu era antisemit și a scris nefavorabil atât despre antisemitism, cât și despre fascism.¹⁹ Dar Nietzsche nu era în stare să intre în dispute; când a venit ea să aibă grijă de el, era pe jumătate paralizat și incapabil să vorbească. După moartea lui din august 1900, Elisabeth a pus totală stăpânire pe bunurile lui și a avut posibilitatea să administreze scrierile lui filosofice în așa fel încât să rezoneze cu ideologia ei bazată pe supremația rasei albe.

Într-o tentativă de a câștiga popularitate odată cu ascensiunea mișcării fasciste din Germania, a scormonit prin caietele din tinerețe ale lui Nietzsche și a publicat o carte postumă, intitulată *Voința de putere*,^{20*} pe care a codoșit-o amicilor ei fasciști ca pe o justificare filosofică a ideologiei lor belicoase, implicând subjugarea (și eradicarea) „raselor mai slabe”. În pofida faptului că avea nevoie de ajutorul unui meditator în persoana celebrului filosof austriac Rudolph Steiner ca să înțeleagă ideile fratelui său și cu toate că, după cum afirma Steiner, „gândirea ei este lipsită chiar și de cea mai firavă coerență logică”,²¹ Elisabeth a avut mare succes zugrăvindu-l pe fratele său ca pe strămoșul mișcării național-socialiste. La începutul anilor 1930, oricine însemna ceva în Partidul Nazist făcuse un pelerinaj la Arhiva Nietzsche din Weimar, înființată de Elisabeth pentru promovarea scrierilor fratelui său – unele dintre ele fiind contrafăcute de ea.²² Când a murit în 1935, Elisabeth era atât de populară în regimul nazist încât până și Adolf Hitler a participat la funeraliile ei.

După cum se spune, ideile filosofice ale lui Nietzsche fac parte din formarea și succesul Partidului Nazist și au contribuit la justificarea Holocaustului. Asta deși Nietzsche a disprețuit antisemitismul și i-ar fi urât probabil pe naziști,²³ recomandarea lui fiind că oamenii ar trebui „să îi alunge din țară pe propovăduitorii antisemitismului”.²⁴ După ce servise ca medic în Războiul Franco-Prusac, Nietzsche văzuse porția lui de brutalitate, care l-a afectat profund. Nu era un fan al violenței. Cu siguranță a respins tipul de violență patronată de stat, la care obișnuiau să recurgă mișcările politice șoviniste precum nazismul. Chiar dacă Nietzsche clama că „filosofează cu un baros”,²⁵ era bine cunoscut ca un ins

* Friedrich Nietzsche, *Voința de putere. Încercare de transmutare a tuturor valorilor*, trad. din lb. germ. Claudiu Baciu, Ed. Aion, 1999 (n.t.).

amabil, manierat și blajin.²⁶ Ceea ce se confirmă. Vă amintiți, este același individ care a suferit o totală prăbușire nervoasă fiindcă a văzut pe cineva chinuind un cal.

Și asta scoate în evidență marele neajuns al inteligenței umane. Putem folosi și de multe ori chiar folosim intelectul nostru omenesc ca să descifrăm tainele universului și să generăm teorii filosofice despre fragilitatea și efemeritatea vieții. Dar putem, de asemenea, să exploatăm și, nu de puține ori, chiar exploatăm acele taine ca să provocăm moarte și distrugere și deformăm acele filosofii pentru a ne justifica sălbăticia. Odată cu înțelegerea modului în care a fost făurită lumea vine și cunoașterea modului de distrugere a ei. Oamenii au deopotrivă capacitatea de a justifica rațional genocidul și competența tehnologică de a-l pune în aplicare. Elisabeth Förster-Nietzsche a folosit scrierile filosofice ale fratelui său – create de un intelect omenesc incredibil – ca să valideze o concepție despre lume care a condus la moartea a aproximativ șase milioane de evrei.²⁷ În această privință, oamenii nu au nimic în comun cu narvalii. Narvalii nu construiesc camere de gazare.

Marele MacGuffin*

Inteligența nu este un fapt biologic. Această idee a excepționalismului intelectual sau comportamental al

* *MacGuffin* se referă la un obiect, eveniment sau personaj dintr-un film ori roman polițist, cu rolul de a menține suspansul liniei narative, chiar dacă cel mai adesea este un amănunt fără importanță. Termenul a fost lansat în tehnica cinematografică de Alfred Hitchcock, inspirat de o veche poveste umoristică, în care un pasager se urcă în tren cărând o valiză voluminoasă. Ceilalți călători vor să știe ce se află în valiză și posesorul ei spune că duce în valiză un MacGuffin – cu care se prind tigri în zona muntoasă a Scoției. Când ceilalți călători

oamenilor nu are nicio bază științifică. Simțim visceral că inteligența este deopotrivă reală și bună. Dar când vedem toate modalitățile în care animalele neumane reușesc să-și ducă traiul pe această planetă – soluțiile stupefiant pe care le-au inventat ca să rezolve tot felul de probleme ecologice – devine clar că niciuna dintre aceste credințe viscerale nu rezistă unei verificări minuțioase. Inteligența este marele MacGuffin – un concept după care am alergat în studiul minților umane, animale și robotice și care ne-a abătut atenția de la realitatea lumii naturale. O realitate în care selecția naturală nu a acționat nicicând în baza unei trăsături biologice pe care o putem condensa într-un concept singular cunoscut drept *intelență*. O realitate în care toate realizările noastre intelectuale și tehnologice – născute dintr-un mișmaș de trăsături cognitive pe care le avem în comun cu multe alte specii – nu sunt chiar atât de importante ori de excepționale pe cât ne place nouă să credem. O realitate în care Pământul abundă în specii animale capabile să nime-rească soluțiile unei vieți bune în modalități care fac de rușine specia umană.

Aceasta este o carte despre problema inteligenței, încercând să afle dacă este un lucru bun sau unul rău. În opinia mea, cei mai mulți oameni cred că inteligența, indiferent ce înseamnă pentru voi acest cuvânt, este inerent bună. Întotdeauna am privit lumea – și valoarea animalelor neumane din acea lume – prin prisma propriului brand de inteligență umană. Însă ce-ar fi dacă am domoli acel glas care strigă despre excepționalismul speciei noastre și am asculta

obiectează că nu există tigri în Scoția, posesorul valizei spune misterios: „Ei bine, atunci înseamnă că nu poate fi un MacGuffin”. Este un mijloc de a crea din start suspans, trezind interesul receptorului, chiar dacă ulterior conținutul valizei nu va avea niciun rol semnificativ de-a lungul acțiunii și până la final (n.t.).

în schimb poveștile pe care ni le spun alte specii? Ce-ar fi dacă recunoaștem că uneori așa-zisele realizări ale noastre sunt de fapt niște soluții mizerabile din punctul de vedere al evoluției? Procedând astfel, întreaga lume se dă peste cap. Atunci niște animale presupuse a fi mai puțin deștepțe – precum vacile, caii și narvalii – par niște genii. Regnul animal explodează subit într-o mulțime de minți frumoase și simple, care au găsit soluții elegante ale problemei supraviețuirii.

La ce este bună inteligența omenească? Este o întrebare care l-a sâcâit pe Nietzsche așa cum mă frământă și pe mine. Să vedem dacă putem găsi răspunsul împreună.

Specializați să răspundem la întrebarea *de ce*?

O poveste despre pălării, pariuri și târtițe de găină

*Omul a devenit treptat un animal fantastic care trebuie să îndeplinească o condiție existențială în plus față de orice alt animal: din când în când, omul trebuie să creadă, să știe de ce există.**

Friedrich Nietzsche¹

I-au trebuit 20 de ani lui Mike McCaskill până să bată bursa de valori. Dar și când a făcut-o, măi frate, a avut mare succes.

Mike a început să joace pe mize mici, tranzacționând online acțiuni cu valori foarte scăzute ca un hobby în timp ce lucra la magazinul de mobilă al părinților săi.² Când magazinul s-a închis în 2007, a decis să se dedice integral pasiunii sale. Și-a

* Friedrich Nietzsche, *Știința voioasă* (La gaya scienza!), trad. din lb. germ. Liana Micescu, Humanitas, București, 1984, p. 34 (n.t.).

vândut mașina cu 10 000 de dolari și a depus toți banii în contul său de investitor. În următorii doi ani, o piață volatilă și criza creditelor imobiliare de mare risc au făcut ca indicele S&P 500 să piardă jumătate din valoare, ceea ce l-a incitat pe un amator de mici tranzacții pe termen scurt precum Mike. A savurat din plin șansa de a desluși misterul direcției în care se îndrepta piața. A prezis că prețul acțiunilor va urca spectaculos la scurt timp după alegerea președintelui Obama, așa că a strâns sutele de mii câștigate prin tranzacții mărunte online și le-a investit pe bursa mare.

Dar s-a înșelat.

În timp ce Obama depunea jurământul pe 20 ianuarie 2009, Mike vedea cum indicele Dow Jones continua să scadă, atingând în cele din urmă pe 5 martie cotația de 6 594,44, nivelul cel mai scăzut din timpul crizei financiare. Era o scădere cu 50% față de nivelul cel mai înalt din toate timpurile de 14 164,43 din octombrie 2007 și doar cu 3% sub prăbușirea-record a bursei declanșată de Marea Criză din 1929. Erau semne rele pentru Mike. Contul său de investitor se golise până la fund.

Dar Mike și-a regrupat forțele, a strâns cu greu câteva sute de dolari pe care i-a vărsat din nou în contul său, dar de astă dată avea să își modifice strategia de portofoliu în așa fel încât el să câștige dacă piața era în *pierdere*. Cu alte cuvinte, avea să facă tranzacții *short*; o strategie foarte riscantă, în care el lua cu împrumut acțiuni dintr-un stoc și le vindea cu promisiunea că le va răscumpăra mai târziu, urmând să le restituie celui care l-a împrumutat. Dacă prețul acțiunilor scădea, el câștiga la revânzarea lor, dar dacă prețul acțiunilor urca, ar fi fost nevoit să răscumpere acțiunile cu o pierdere enormă. Acesta este artificiuul pe care investitorii precum

Michael Burry și Mark Baum din *The Big Short** l-au folosit ca să parieze împotriva pieței imobiliare în 2007. Pe atunci, piața imobiliară era considerată una dintre cele mai sigure investiții financiare din America, așa că un pariu pe scăderea valorii acestei piețe era deopotrivă riscant și evident prostesc. Desigur, după cum știm acum, predicția lor s-a dovedit corectă și au câștigat o groază de bani. Totuși, în cazul lui Mike predicția lui s-a dovedit a fi greșită. Cele 700 de miliarde de dolari pe care guvernul american le-a injectat în economie prin Troubled Asset Relief Program au început să dea roade. La început de aprilie, piața și-a revenit. Iar Mike, după ce pariase că piața se va prăbuși, a pierdut totul. Încă o dată.

Frustrat, Mike a renunțat la ocupația de investitor la bursă și în următorii zece ani a lucrat la King Louie's Sports Complex din Louisville, Kentucky, unde a ajuns până la urmă director de programare a competițiilor de volei și de golf. Încă mai investea în stocuri de acțiuni, pariind pe termen lung în stocuri solide care l-ar fi putut face milionar. Și apoi a dat întâmplător peste GameStop.

Era în vara lui 2020 și compania avea dificultăți: comercializa jocuri video în magazine clasice, de cărămidă și mortar, în timp ce încerca să nu se scufunde într-o piață dominată de retailul digital. Rar mai merge cineva la mall ca să inspecteze marfa unor magazine precum GameStop. Lumea comandă produsele pe Amazon sau descarcă jocuri direct pe aparatura lor PlayStation. Michael Pachter, un analist al pieței de jocuri video, digital media și produse electronice care lucra la Wedbush Securities, descria GameStop ca pe un cub de gheață care se topește. „Cu siguranță, până la urmă se va duce pe

* Film de Adam McKay după cartea lui Michael Lewis, apărută și în limba română în 2012, la editura Publica (n.r.).

copcă”, a declarat el în ianuarie 2020 pentru *Business Insider*, estimând că GameStop va dispărea în următorul deceniu.³ Andrew Left, un investitor marcant de la Citron Research, specializat în tranzacțiile *short*, cataloga GameStop ca pe „un retailer de mall în declin”, pe cale „să se scufunde”,⁴ motiv pentru care el și mulți alți investitori au început să vândă *short* volume imense din acțiunile companiei. Aidoma lui Mike în 2009 și micul grup de oameni care au pariat în 2007 împotriva pieței imobiliare, acești profesioniști au decis să câștige mizând pe colapsul iminent al companiei GameStop. Cel puțin pe hârtie părea o decizie rațională.

Dar Mike nu credea că GameStop era sortită falimentului. Dimpotrivă. Nu era doar sigur că GameStop era o companie viabilă, ci socotea și că toate aceste tranzacții *short* operate de managerii acestor fonduri mutuale agresive însemnau că acțiunile companiei ar putea să urce spectaculos în urma unui proces numit *short squeeze*. Dacă prețul acțiunilor începea să crească, investitorii cu poziții *short* vor încerca să scape rapid de stocurile lor ca să își diminueze pierderile. Această vânzare în masă va determina creșterea și mai rapidă a valorii stocurilor, generând o „îmbulzeală” [*squeeze*], în urma căreia orice investitor suficient de isteț să fi cumpărat acțiuni când acestea nu valorau mai nimic să poată câștiga o căruță de bani.

Instinctul lui Mike i-a spus că se vedea la orizont un *short squeeze*. A început să cumpere opțiuni de stocuri, ceea ce însemna că urma să cumpere stocul odată ce atingea un anumit preț. Dar stocul nu s-a mișcat mult la început, opțiunile sale au expirat și Mike a continuat să își vadă în repetate rânduri contul redus la zero. Apoi, spre sfârșitul lui 2020, Mike a dat lovitura cu un alt stoc în urcare – Bionano Genomics – care i-a adus o nouă injecție de cash, pe care a vărsat-o în GameStop. La scurt timp după aceea, în ianuarie

2021, a început „îmbulzeala”. O serie de evenimente improbabile și derutante au condus la o creștere rapidă pe piața a valorii companiei GameStop, inclusiv pentru milioanele de oameni care urmăreau forumul wallstreetbets de pe Reddit: toți identificaseră că GameStop avea un număr neobișnuit de mare de poziții *short*, ceea ce a declanșat un efort coordonat de a cumpăra stocuri de acțiuni cu toptanul. După cum vă puteți imagina, mișcarea i-a stors de bani pe investitorii de teapa lui Andrew Left, care, în opiniile exprimate pe forum, au pariat cu cinism pe dispariția unei companii vulnerabile. A mers. GameStop și-a sporit valoarea într-un mod absurd – urcând de la circa 4 dolari pe acțiune când a început Mike să cumpere la un maximum de 347,51 dolari pe 27 ianuarie. Mike și-a vândut acțiunile.

A câștigat 25 de milioane de dolari.

Ce trebuie să extragem de aici? Lecția pe care o desprindem nu este că ai nevoie de multă inteligență și ani de experiență în studiul bursei de valori ca să prezici corect de ce și când vor urca și coborî prețurile stocurilor de acțiuni. Mike nu avea cum să fi știut nici ce plănuiau justițiarii pieței de pe wallstreetbets, nici că erau capabili să inițieze o asemenea mișcare istorică și artificială de *short squeeze* a stocurilor de acțiuni ale companiei GameStop. Nimic din instinctul lui Mike nu îl făcea să fie în mod magic mai clarvăzător. În realitate, după cum am văzut, de cele mai multe ori s-a înșelat când a jucat la bursă. Cu GameStop pur și simplu a avut noroc.

Iată o poveste asemănătoare care implică la rândul ei norocul, dar având un protagonist neașteptat. În 2012, ziarul britanic de duminică *The Observer* a inițiat un concurs la care au participat trei echipe: un grup de elevi, trei manageri de investiții și un motan pe nume Orlando.⁵ Fiecare echipă a primit 5 000 de lire sterline (cam 7 000 de dolari americani)